

Státní bakalářská zkouška z fyziky

Státní bakalářskou zkoušku z fyziky musí úspěšně absolvovat každý student na závěr ve svém studijním programu Fyzika se zaměřením na vzdělávání.

*Tato zkouška završuje kurs **Základy fyziky**, zařazený do 1. až 5. semestru, včetně fyzikálního praktika, jakožto teoretický základ pro budoucí magisterské studium učitelské přípravy. Doposud jste absolvovali dílčí zkoušky z jednotlivých oblastí studia fyzikálního poznání. Předpokládá se samozřejmě dobrá znalost matematiky, pomocí níž se vyjadřují fyzikální závislosti a vytvářejí se vhodné matematické modely.*

K přípravě studentů na soubornou zkoušku sestavili pracovníci Katedry fyziky celkem 32 tematických okruhů, jež jsou dále uvedeny. Každý tematický okruh obsahuje vždy jistou část teoretickou a část aplikační, v níž si student připraví technické aplikace, problematiku měření v tématu a řešení širšího problému, který navazuje na interdisciplinární vztahy.

*Při **ústní zkoušce** budou vybrány dvě otázky z následujících obalstí. Doba trvání ústní zkoušky je omezena do 60 minut.*

Tematické součásti souborné zkoušky:

- A. **Mechanika** (6 okruhů)*
- B. **Termika** (4 okruhy)*
- C. **Elektřina a magnetismus** (8 okruhů)*
- D. **Kmitý, vlny, optika** (7 okruhů)*
- E. **Částice a pole** (7 okruhů).*

V ústní zkoušce se student soustředí na experimentální východiska problematiky, vytvoření přiměřeného matematického modelu na zobecnění a dále na závěry, jež představují fyzikální poznání, na ukázky měření veličin a aplikaci poznatků v různých částech fyziky, popř. i v dalších přírodovědných disciplínách nebo v technice.

Státní bakalářskou zkoušku může student konat v termínech, které jsou v souladu s harmonogramem. Předpokladem státní bakalářské zkoušky je získání všech zápočtů a zkoušek ze všech částí Základů fyziky a zápočtů z fyzikálního praktika, včetně splnění všech dalších studijních povinností, nutných k uzavření prvních šesti semestrů.

Pokud si student vybral téma bakalářské závěrečné práce z fyziky, je součástí státní závěrečné zkoušky i obhajoba této práce.

Doporučená literatura:

Halliday, D. - Resnick, R. - Walker, J.: Fyzika. Praha-Brno, Prometheus - VUTIUM 2000

Horák, Z.- Krupka, F.- Šindelář, V.: Fyzika. Praha, SNTL 1961, jinak i další vydání

Hajko, V. a kol.: Fyzika v příkladoch. Bratislava, Alfa, více vydání.

A. Mechanika

A1. Pohyb a síla

Druhy pohybů a jejich matematický popis. Určení sil na základě rovnice dráhy, určení druhu pohybu na základě znalosti působících sil. Řešení pohybových rovnic. Řešení úloh nejen čistě mechanických.

Problémy: Stanovení parametrů vrhu šikmého (jako zobecnění všech vrhů)

Rovnoměrně zrychlený a rovnoměrně zpomalený pohyb hmotného bodu po kružnici

Popis bodu na obvodu valící se kružnice (vznik cykloidy a její parametry)

A2. Energie a řešení problémů

Zavedení pojmu energie. Použití zákona zachování mechanické energie k řešení úloh. Energetická a dynamická metoda řešení problémů ve fyzice, jejich přednosti i nedostatky.

Problémy: Stanovení rychlosti tělesa ze známé změny potenciální energie

Parametry pohybu kuličky matematického kyvadla

Porovnání dynamické a energetické metody řešení na konkrétním příkladě

A3. Gravitační pole a pohyb těles

Energetický a silový popis gravitačního pole kolem hmotného bodu. Popis pohybu planet kolem Slunce, planetární soustava. Popis pohybu těles po kuželosečkách v gravitačním poli. Praktické využití kosmické dynamiky, využívání těles, vypouštěných člověkem.

Problémy: Stanovení parametrů stacionární družice Země

Užití Keplerových zákonů ke stanovení parametrů pohybu těles v gravitačním poli

Určování hmotnosti a hustoty planet

A4. Pohyb tuhého tělesa

Posuvný, otáčivý a valivý pohyb tuhého tělesa. Zavedení pojmu moment setrvačnosti, zákon zachování hybnosti a momentu hybnosti. Silový a energetický přístup k řešení problémů z dynamiky tuhého tělesa.

Problémy: Valivý pohyb válce po nakloněné rovině

Maxwellovo kyvadlo

Soustava těles spojených vláknem přes kladku, jejíž moment setrvačnosti není nula

Výpočet momentu setrvačnosti jednoduchých těles

A5. Základy hydromechaniky

Hydrostatika a hydrodynamika, základní zákony hydrostatiky. Zákona pro proudění kapaliny v trubici - proudění laminární a turbulentní. Odpor prostředí a řešení aplikačních úloh, praktické využití.

Problémy: Stanovení mezní rychlosti padajícího tělesa, mezní rychlosti ve sportu.

Stanovení hustoty pevných látek nebo kapalin na základě užití zákonů hydrostatiky

Jak lze stanovit rychlost proudění kapaliny v trubici

A6. Mechanické kmity

Harmonický pohyb hmotného bodu a jeho popis, matematický model. Závaží na pružině a závaží na tuhém vlákně, rozbor pohybové rovnice. Vlastní a nucené kmity. Různá kyvadla a stanovení doby kmitu.

Problémy: Využití rovnice $F = -kx$ ke stanovení doby kmitu kyvadla,

Metody měření tíhového zrychlení

Skládání kmitů stejnosměrných i k sobě kolmých, důsledky

Pohyb matematického a fyzického kyvadla

B. Termika a molekulová fyzika

B1. Termodynamické zákony

Základní pojmy v termice - teplo a teplota, teplo, práce a vnitřní energie. První termodynamický zákon a jeho využití v různých situacích. Vedení tepla a radiace.

Problémy: Různě náročné úlohy na využití kalorimetrické rovnice

Spotřeba paliva pro získání tepla za vymezených podmínek

Stanovení teploty zdroje na základě známých údajů o jeho radiaci

B2. Ideální a reálný plyn

Stavové veličiny a stavové energetické veličiny, parametry ideálního plynu, stavová rovnice ideálního plynu. Děje v plynech, včetně adiabatického, a jejich místo v technických situacích a jevech. Reálný plyn, nutnost korekcí.

Problémy: Určování parametrů plynu na základě stavové rovnice plynů

Vyvození charakteristik adiabatického děje

Barometrická rovnice, vyvození a její použití

B3. Částicové modely látek

Molekuly, atomy, ionty, zjišťování parametrů pro jejich popis. Vztah reálných experimentů a teoretických výpočtů. Struktura a model pevných, kapalných a plynných látek, vztah mezi strukturou a vlastnostmi látek.

Problémy: Stanovení hmotnosti a rozměrů částic

Povrchové vlastnosti kapalin a jejich využití

Částicová stavba látek a vysvětlení některých dějů

B4. Molekulárně-kinetická teorie tepla

Vztah mezi pohybem mikročástic a makroskopickými veličinami, popisujícími tělesa. Teplo, teplota, vnitřní energie a dvojí pohled na jejich výklad - z hlediska termodynamiky a molekulové fyziky.

Problémy: Odvození základní rovnice pro tlak plynu, její užití

Pojem vnitřní energie z hlediska molekulové fyziky a jeho užití

Výklad experimentů, potvrzujících částicové složení látek

C. Elektrizace a magnetismus

C1. Přehled poznatků z elektrostatiky

Coulombův zákon ve vakuu. Intenzita, potenciál a napětí v elektrickém poli. Vektor elektrické indukce. Hustota energie elektrického pole. Gaussova věta elektrostatiky. Kapacita vodiče a kondenzátory.

Problémy: Indukční (Wimshurstova) elektrika, ochrana před elektrostatickými náboji.

C2. Dielektrikum v elektrickém poli

Silové působení mezi náboji v dielektriku, permitivita dielektrika. Polarizace dielektrika a vektor polarizace. Kapacita kondenzátorů s dielektrikem. Vektor elektrické intenzity a indukce na rozhraní dielektrik.

Problémy: Piezoelektrický jev a jeho technické použití. Elektrická pevnost dielektrika.

C3. Stacionární elektrický proud

Ohmův zákon, odvození Kirchhoffových zákonů. Elektromotorické a svorkové napětí zdroje. Práce a výkon stacionárního proudu. Účinnost zdroje a optimální zatěžovací odpor. Řešení elektrické sítě a metody řešení.

Problémy: Spojování zdrojů elektromotorických napětí –sériové, paralelní a kombinované.

C4. Vedení elektrického proudu v kovech a v pevných látkách

Odvození měrné vodivosti (konduktivity) kovů ze základních představ o pohybu elektronů v kovovém vodiči. Závislost odporu kovových vodičů na teplotě. Pásová teorie vodivosti pevných látek. Vlastní a nevlastní vodivost polovodičů. PN přechod, polovodičová dioda a bipolární tranzistor.

Problémy: Laboratorní využití teplotních závislostí kovů a polovodičů a termoelektrických jevů.

C5. Vedení elektrického proudu v kapalinách, v plynu a ve vakuu

Elektrolyt, elektrolýza a odvození Faradayova zákona pro elektrolýzu. Elektrochemický potenciál, jeho měření, galvanický článek a jeho polarizace, akumulátor. Výboje v plynu za normálního a sníženého tlaku, voltampérová charakteristika výboje za sníženého tlaku. Vedení ve vakuu.

Problémy: Vznik a vlastnosti katodového záření a vznik rentgenového záření.

C6. Stacionární magnetické pole ve vakuu:

Ampérův zákon. Vektor magnetické indukce a Biotův-Savartův zákon. Ukázka použití Biotova-Savartova zákona pro výpočet magnetické indukce. Intenzita magnetického pole a zákon celkového proudu. Použití zákona celkového proudu pro výpočet intenzity a indukce magnetického pole. Proudová smyčka v magnetickém poli.

Problémy: Souvislost klasické teorie magnetismu se speciální teorií relativity.

C7. Stacionární magnetické pole v magnetiku

Látka v magnetickém poli. Permeabilita magnetika. Látky para-, dia- a feromagnetické. Vektor magnetizace. Magnetický indukční tok, magnetický obvod a výpočet $\mathbf{B}$ a $\mathbf{H}$ pro toroid s feromagnetickým jádrem s mezerou. Vektory $\mathbf{H}$ a $\mathbf{B}$ na rozhraní magnetik.

Problémy: Jak lze vyrobit permanentní magnet? Jak odmagnetovat masku obrazovky v monitoru?

C8. Elektromagnetická indukce

Vznik indukovaného napětí a proudu. Odvození Faradayova zákona pro indukované napětí. Vzájemná a vlastní indukčnost dvou solenoidů na společném jádře. Energie magnetického pole toroidu. Hustota energie magnetického pole.

Problémy: Nosivost elektromagnetu.

D. Kmity, vlny, optika

D1. Mechanické a elektrické oscilátory

Kmity vlastní a buzené. Pohybové rovnice netlumeného oscilátoru lineárního, torzního a elektrického. Řešení pohybových rovnic. Vliv tlumení na kmitání. Buzené kmity - pohybové rovnice mechanického a elektrického oscilátoru. Vznik rezonance.

Problémy: Jak se kompenzuje tlumení u mechanických a elektrických oscilátorů. Příklady (hodiny, tónové generátory)

D2. Postupné vlnění

Rovnice postupného vlnění, fázová a grupová rychlost. Vlnové rovnice pro jednorozměrné kontinuum. Šíření podélných vln v tyčích, kapalinách a plynech. Šíření příčných vln ve struně.

Problémy: Jak ovlivníme frekvenci tónu struny a jak barvu zvuku strunného nástroje.

D3. Stojaté vlnění

Odras vlnění, rovnice stojatého vlnění. Stojaté vlnění na struně (frekvence a délka vlny). Stojaté elektromagnetické vlnění na dvou vodičovém vedení.

Problémy: Využití stojatého vlnění pro hudební nástroj. Přechod od dvou vodičového vedení k dipólu.

D4. Principy šíření světla

Fermatův princip, Huygensův princip a jejich využití k odvození zákonů přímočarého šíření světla v isotropním prostředí resp. křivočarého šíření v neisotropním prostředí, zákona lomu a zákona odrazu. Disperze světla při lomu.

Problémy: Vznik totálního odrazu. Výklad fata morgany. Vznik duhy.

D5. Interference světla

Odvození podmínek pro maximum a minimum při interferenci, koherence. Jak se fyzikálně realizují koherentní zdroje (Youngův pokus, Fresnelova zrcadla, Fresnelův dvojhranol, Billetova dvojčočka, Lloydovo zrcadlo – stručný popis). Interference v tenkých vrstvách ve světle odraženém a prošlém.

Problémy: Praktické využití interference (filtry, holografie).

D6. Ohyb světla

Ohyb světla na hraně, štěrbině a optické mřížce. Ohyb na vícerozměrné mřížce.

Problémy: Využití ohybu rentgenova záření ke zkoumání struktury látky (laueogramy).

D7. Optické zobrazování

Zobrazování sférickým zrcadlem (zobrazovací rovnice, chod paprsků), zobrazování čočkou (zobrazovací rovnice, chod paprsků). Lupa, dalekohledy, mikroskop (chod paprsků).

Problémy: Optické vady a jejich korekce. Meze zvětšení mikroskopu.

E. Částice a pole

E1. Fundamentální částice a čtyři základní interakce.

Konstrukce relativně stabilních celků z fundamentálních částic. Comptonův rozptyl a fotoefekt jako příklad interakcí.

Problémy: Uveďte přehled fundamentálních částic a základních interakcí; popište Comptonův jev (alespoň začátek odvození); vysvětlete vnější fotoefekt.

E2. Teorie relativity speciální

Transformace $\Delta x' = \frac{\Delta x - v\Delta t}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$, $\Delta t' = \frac{\Delta t - \frac{v}{c^2}\Delta x}{\sqrt{1 - \frac{v^2}{c^2}}}$ jako základ pro měření

v prostoročase.

Relativistické invarianty, obsahující veličiny $E^2 = c^2 p^2 + m^2 c^4$, $\vec{p} = \frac{E}{c^2} \vec{v}$.

Problémy: Měřená délka, měřená doba, vlastní čas v speciální relativitě; vysvětlete pojem Lorentzova invariantu a uveďte příklady.

E3. Volná částice, relace neurčitosti

Popis volné částice dle invariant $E t - \vec{p} \cdot \vec{r}$ a definice $\lambda = \frac{h}{|\vec{p}|}$, konstrukce rovnic pro

popis částic. Relace neurčitosti a zobrazování veličin operátory.

Problémy: Uveďte tvar funkce pro popis stavů volné částice; popište konstrukci Schrödingerovy rovnice; objasněte relace neurčitosti na příkladu rozptylu fotonu (elektronu) na štěrbině.

E4. Vznik kvantových stavů

Ukázky, jak Schrödingerova rovnice vysvětluje vznik kvantových stavů. Uvést schéma hladin Bohrova, Schrödingerova-Bohrova a Diracova modelu atomu dle vztahů

$$E' = -\frac{me^4}{32\pi^2 \varepsilon_0^2 \hbar^2} \cdot \frac{1}{n^2} \quad \Psi_{n,l,m,s} \quad E = \frac{mc^2}{\sqrt{1 + \left(\frac{\alpha}{n - |k| + \sqrt{k^2 - \alpha^2}} \right)^2}}$$

Problémy: Řešte Schrödingerovu rovnici pro částici na úsečce (popř. „částici na kružnici“), a vysvětlete vznik kvantových stavů. Nakreslete obrázek (ve vhodném měřítku) hladin energií pro atom vodíku dle Bohra. K obrázku přidejte schéma hladin dle kvantových čísel, n , l , m , s . (Schrödinger, Born).

E5. Kvantování momentu hybnosti, spin

Hladiny energií atomu v magnetickém poli. Konstrukce optického spektroskopu. Spin částí; příklad: polarizace fotonu, elektronu.

Problémy: Vysvětlete, jak kvantujeme moment hybnosti. Pojednejte o spisu částic a o magnetickém momentu částic. Nakreslete schéma hladin atomu, který se nachází v magnetickém poli.

E6. Jádro atomu

Jádro atomu a jeho přeměny. Vazebná energie jádra. Účinný průřez jaderné reakce.

Problémy: Definujte stabilní jádro, uveďte experimenty, které náš přesvědčují o existenci jader atomů, a uveďte možné jaderné přeměny. Odvoďte vztah pro střední dobu života jádra nebo excitovaného stavu. Nakreslete křivku vazebných energií jader a vysvětlete princip „uvolňování energie“ při jaderné syntéze nebo rozpadu.

E7. Měření hmotností částic

Měření hmotností částic a nukleární magnetická rezonance.

Problémy: Popište princip činnosti hmotnostního spektrografu. Vysvětlete termín „účinný průřez“ a na příkladu měření hmotnosti neutronu vysvětlete pojem „jaderné reakce“. Vysvětlete metodu jaderné magnetické rezonance.